

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Вінниця)**

МАХАРІК АММАР

УДК 332.135 (5-011)

**РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Автореферат
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Вінниця – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародної економіки Донецького національного університету (м. Вінниця) Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Макогон Юрій Володимирович,
Донецький національний університет
(м. Вінниця) Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри міжнародної економіки

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Булатова Олена Валеріївна,**
Маріупольський державний університет МОН України, професор кафедри
міжнародної економіки;

кандидат економічних наук, доцент **Рубцова Марина Юріївна,** Інститут
міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса
Шевченка МОН України, доцент кафедри міжнародного бізнесу.

Захист дисертації відбудеться 28 грудня 2015 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті за адресою: 21007, м. Вінниця, вул. Фрунзе, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «__» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
к.е.н.

С.П. Ланська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Друга половина ХХ ст. ознаменувалась посиленням інтернаціоналізації господарського життя, переходом до епохи глобалізації та міжнародної інтеграції, для якої характерними є становлення глобального відтворювального процесу та активізація міжнародних інтеграційних процесів. При цьому інтеграція, розвиваючись на основі формування економічних об'єднань країн з певним ступенем узгодження їх національних політик, передбачає отримання економічного виграшу з урахуванням відмінностей економічного розвитку країн і регіонів світу.

Поглиблення міжнародного інтеграційного співробітництва країн можливе за умови формування ряду об'єктивних і суб'єктивних передумов, ступінь розвитку яких суттєво відрізняються в окремих регіонах світового господарства. Принципово новий характер проблем сучасного світового соціально-економічного розвитку вимагає формування нової парадигми регіональної економічної інтеграції, яка передбачає об'єднання різноманітних видів ресурсів в процесі інтеграційної взаємодії.

У вказаному контексті суттєво зростає значення регіонів, які володіють значущими для розвитку світової економіки ресурсами, до яких належить регіон Близького Сходу. Усвідомлюючи свою роль у світовій економіці, близькосхідні країни розглядають інтеграційну співпрацю як драйвер економічного зростання, що вимагає пошуку оптимальних шляхів використання наявних конкурентних переваг в рамках регіональної інтеграційної взаємодії.

Проблематиці міжнародної інтеграційної взаємодії відводилось чільне місце в дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних економістів, як Л. Антонюк, О. Білорус, О. Булатова, А. Вебер, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Даннінг, Дж. Кейнс, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, Ю. Пахомов, М. Портер, Дж. Стігліц, І. Школа, Й. Шумпетер, М. Румянцев та ін. Питання близькосхідного напрямку інтеграційної взаємодії аналізується вченими Аль-Арбі Мефтех Аль-Хаялі (Лівія), Салех Хамаде і Аммар Хусні Меді (Ліван), Харес Юссеф (Сирія) і Фархад Паранд (Іран) та ін.

Незважаючи на значну кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, ряд аспектів вказаної проблематики залишаються недостатньо розкритими. Зокрема, удосконалення потребують методологічні підходи до формування економічної парадигми інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу в умовах активізації міжнародної економічної діяльності, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, постановку мети і задач дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету (м. Вінниця) МОН України за держбюджетною темою «Підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності України в інтеграційних об'єднаннях: регіональний і галузевий аспекти» (номер державної реєстрації 0106U012484), в рамках якої досліджено формування нової парадигми регіонального економічного розвитку.

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертаційної роботи* є розвиток теоретико-методологічних основ міжнародної інтеграційної взаємодії країн та

розробка науково-практичних рекомендацій щодо розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу в сучасних умовах.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено і вирішено такі *задачі*:

- дослідити методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку;
- проаналізувати теоретичні основи розвитку регіональної економічної інтеграції;
- визначити концептуальні основи міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйверу регіональної економічної інтеграції;
- здійснити оцінку регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу;
- проаналізувати роль країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку;
- здійснити моделювання діяльності нафтових ТНК в контексті розбудови регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу;
- визначити перспективи розвитку світової енергетичної галузі в регіональному розрізі;
- ідентифікувати напрями трансформації нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу;
- обґрунтувати перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.

Об'єктом дослідження є розвиток регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу.

Предметом дослідження є теоретичні основи та організаційно-економічні умови розвитку міжнародної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу на сучасному етапі світогосподарського розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених в області дослідження проблем інтеграційної взаємодії національних економік.

Методологічною основою дисертаційної роботи є використання системи методів і підходів, які забезпечують концептуальну єдність дослідження: діалектичного методу пізнання явищ і процесів, заснованого на загальнонаукових і загальнофілософських принципах, а також спеціальних методів наукового дослідження, зокрема методу логічного та історичного підходу (для дослідження методологічних основ регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку); методів індукції та дедукції (для дослідження особливостей формування парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн); методів аналізу, синтезу та порівняльного аналізу (для оцінки сучасних тенденцій розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу); методу системного аналізу та узагальнення (для визначення концептуальних основ міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйверу регіональної економічної інтеграції); методу економіко-математичного моделювання (для здійснення кількісного аналізу розвитку світового енергетичного ринку) та ін.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали та публікації комісій ООН, Світової організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду,

Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового економічного форуму, Ліги Арабських держав та ін., монографічна і періодична література, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні концептуально-теоретичних та науково-методичних основ дослідження регіональної економічної інтеграції і визначенні організаційно-економічних засад формування регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

вперше:

з метою забезпечення збалансованого економічного розвитку регіону Близького Сходу, виходячи з особливостей регіональної інтеграційної моделі (повільність і непослідовність стадій інтеграції; збереження нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі; домінування субрегіональної і двосторонньої інтеграції; інерція багаторічної орієнтації на економічні зв'язки із Західною Європою і США; неготовність арабського світу до лібералізації торгівлі з двома сильними у господарському відношенні державами – Іраном та Ізраїлем), запропоновано *науково-методичний підхід до аналітичного виміру розвитку гравітаційних кластерів країн Близького Сходу*, характерною особливістю якого є формування цілеспрямованої регіональної політики розвитку конкурентних позицій національних економік на засадах використання переваг глобалізації і нейтралізації ймовірних загроз;

удосконалено:

теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної економічної інтеграції, а саме виходячи з того, що міжнародна регіональна інтеграція як єдність економічних і політико-правових елементів виникає не в результаті укладання певної угоди, а проходить тривалий шлях розвитку, виступаючи одночасно як процес і як певна форма розвитку національних виробничих сил у взаємозв'язку із розвитком світової економіки, зроблено висновок щодо формування на сучасному етапі *нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку*, зміст якої проявляється у такому: активізація процесу регіоналізації країн; утворення синергетичних можливостей міжкраїнової взаємодії; активізація інтеграційних процесів на регіональному рівні в результаті загострення конкуренції на світовому ринку; посилення ролі регіонів як відповідь на зростання ролі транснаціональних корпорацій; активний розвиток міграційних процесів у різних формах їх прояву; зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік (в першу чергу, енергетичними ресурсами);

концептуальні основи становлення сучасної парадигми регіональної інтеграції, а саме з урахуванням багаторівневого характеру розвитку міжнародної економічної інтеграції (на макро-, мезо-, макрорівні), розроблено *концептуальну схему регіонального інтеграційного розвитку країн*, яка є втіленням висновку, що розвиток міждержавних інтеграційних угруповань сприяє посиленню процесів регіоналізації у світовому господарстві (регіональної економічної інтеграції), що, в свою чергу, забезпечує інтеграційним угрупованням ряд переваг, пов'язаних із доступом до наявних у зовнішньому середовищі ресурсів;

організаційно-економічні засади визначення інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу, а саме виходячи з провідної ролі нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів, ідентифіковано напрями його трансформації (підвищення ефективності діяльності компаній; прискорення процесу впровадження інновацій; підтримання стійкості виробничих процесів в рамках виробничо-збутового ланцюга; побудова гнучких інтегрованих виробничих процесів в галузі нафтопереробки і нафтохімії при загальному зниженні витрат; надання клієнтам інноваційних послуг з метою збільшення обсягів продажів і прибутку), на основі чого запропоновано *комплекс дій щодо запобігання кризовим проявам і подолання наслідків кризових ситуацій у нафтовій галузі* з метою створення бізнес-систем, які володіють достатньою гнучкістю і пристосованістю до зміни зовнішнього середовища (захист фінансових основ, захист існуючого бізнесу, управління в довгостроковій перспективі; комунікація і мобілізація організації) як передумови стійкості інтеграційних векторів;

отримали подальшого розвитку:

теоретико-методологічні засади дослідження регіональної економічної інтеграції, а саме розроблено *хронологічну схему інституційної і регіональної інтеграції країн Близького Сходу*, яка відображає зміщення інтеграційного вектору на субрегіональний рівень як результат наявності фундаментальних перешкод у розбудові інтеграційної взаємодії в регіоні Близького Сходу (недостатньо високий рівень участі у міжнародному поділі праці; зменшення порівняльних переваг на світових ринках; негнучкість господарського механізму; зростання зовнішньої заборгованості), які доповнюються відсутністю стимулів для розвитку інтеграції внаслідок захищеності протекціоністськими бар'єрами однотипних галузевих структур країн регіону;

кількісно-аналітичні засади дослідження регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу, а саме враховуючи провідну роль енергетичного сектору у розвитку економічної інтеграції в регіоні, здійснено *економіко-математичне моделювання залежності споживання первинних енергоресурсів на світовому ринку від ряду чинників, а також залежності світового ВНД від показників діяльності нафтових ТНК*, в результаті чого зроблено висновок щодо доцільності країнової підтримки діяльності транснаціональних нафтових компаній, що сприятиме активізації регіональних економічних зв'язків на Близькому Сході.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати доведені до рівня конкретних науково-методичних і практичних рекомендацій, які були використані в практичній діяльності Інституту економіки промисловості НАН України (довідка № 09 / 11-1028 від 05.11.2014 р.) – науково-методичний підхід аналітичного вимірювання гравітаційних кластерів збалансованого економічного розвитку країн Близького Сходу; РФ НІСД у м. Донецьку (акт № 11/23 від 15.05.2012 р.) – теоретико-методологічний підхід до формування нової парадигми інтеграційного регіонального розвитку; ПрАТ «Страхова компанія «Кремін» (акт № 37 / 09 від 27.09.2013 р.) – вагова інтерпретація інституційної та регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу.

Результати дисертаційної роботи використано також у навчальному процесі кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету (м. Вінниця) МОН України при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародні стратегії економічного розвитку», «Міжнародна регіональна економічна інтеграція», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка № 1131 / 09-26 / 6.9.0 від 30.11.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Проведене дослідження є результатом самостійної наукової роботи автора. Всі ідеї та положення належать автору особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації доповідались на 9 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах: Міжнародному науково-практичному семінарі «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект» (м. Донецьк – м. Святогірськ, 2008-2012 рр.), Міжнародній науковій конференції «Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи у рамках Чорноморського економічного співробітництва та ГУАМ» (2008-2011 рр.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 9 одноосібних робіт загальним обсягом 3,8 д.а., у тому числі в наукових фахових виданнях опубліковано 8 статей загальним обсягом 3,35 д.а., в наукових періодичних виданнях інших держав і виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз – 1 робота загальним обсягом 0,45 д.а.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 180 сторінок друкованого тексту, включаючи 18 таблиць на 19 сторінках, 32 рисунків на 28 сторінках.

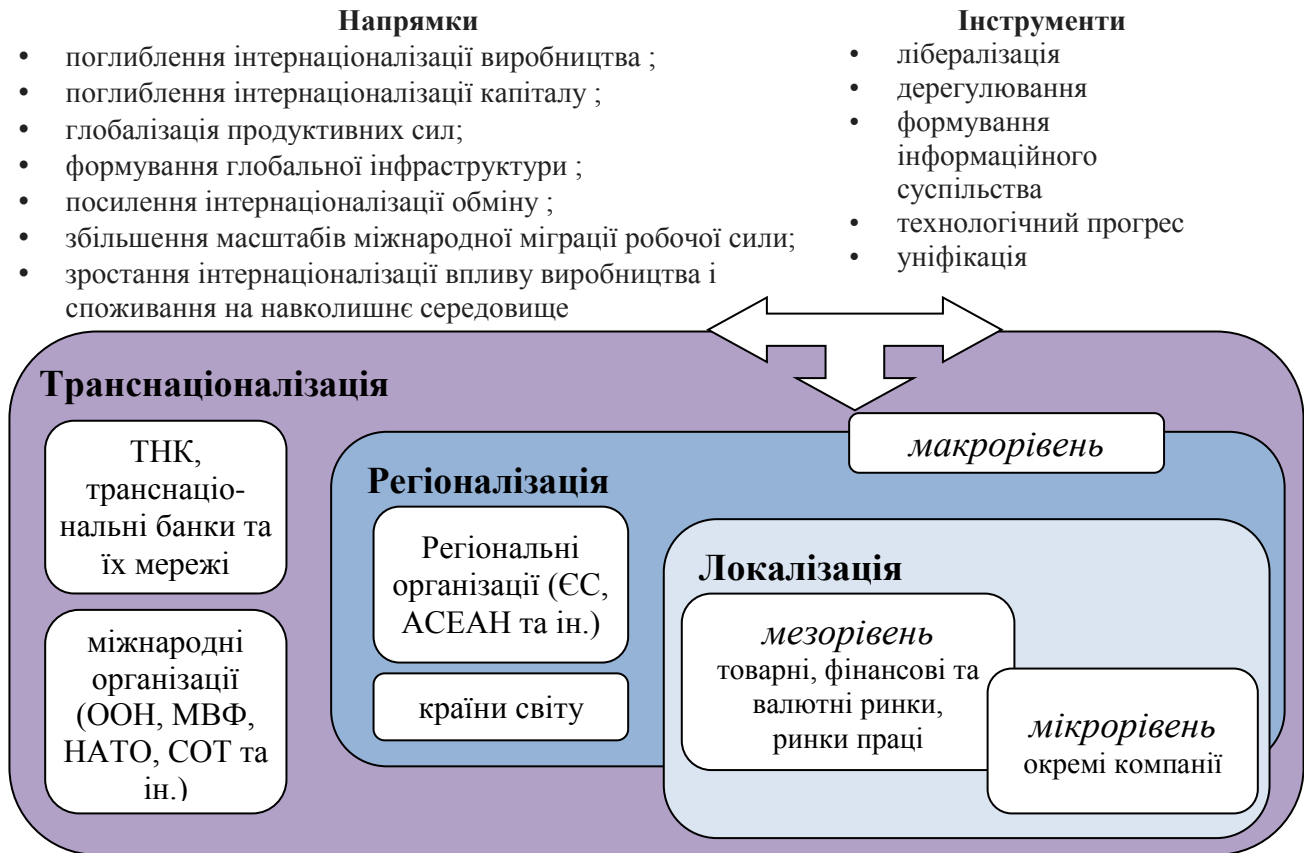
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і задачі дослідження, його предмет і об'єкт, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

В першому розділі «Теоретико-методологічні засади розвитку регіональної економічної інтеграції країн» досліджено методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку; проаналізовано теоретичні основи розвитку регіональної економічної інтеграції; визначено концептуальні основи міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйверу регіональної економічної інтеграції.

Характерною рисою сучасного етапу функціонування світового господарства є активізація процесів глобалізації і регіоналізації, зокрема економічний вимір глобалізації включає зростання міжкраїнових потоків товарів, послуг, капіталу, праці, інформації, а також інтернаціоналізацію виробничих процесів. В результаті аналізу наявних визначень поняття «глобалізація» (МБРР, ООН, Дж. Сорос, М. Кастельс, Д. Лукьяненко, Ю. Макогон, С. Якубовський та ін.) *глобалізацію світової економіки* трактовано як процес збільшення взаємозалежності економік різних країн внаслідок зростання транскордонних переміщень товарів і послуг, експорту капіталів,

інтенсивного обміну інформацією і технологіями, міграції робочої сили; розроблено структурну схему глобалізації економічного розвитку (рис.1).

Рис. 1. Структурна схема глобального економічного розвитку

Глобалізація, охоплюючи всі регіони і сектори світового господарства, змінює співвідношення між зовнішніми і внутрішніми факторами розвитку національних господарств на користь перших. Зроблено висновок щодо домінуючої ролі економічної складової у глобалізаційних процесах (від якої залежить розвиток соціальної, юридичної, політичної та інших складових світової системи), в результаті чого характерною рисою світогосподарського розвитку стає співвідношення процесів автономізації і інтеграції, що призводить до певного *парадоксу*: чим вищим є ступінь економічної і соціальної консолідації, тим більш успішним є використання переваг інтеграційних зв'язків в умовах глобального ринку.

В результаті аналізу теорій глобалізації (неомондіалізм, теорія конвергенції, футурологічна геополітична концепція, концепція тріади, теорія фінансової капіталократії та ін.) зроблено висновок, що глобалізація органічно пов'язана з процесами регіоналізації (з одного боку, регіоналізація розглядається як процес, ідентичний інтеграції, з іншого боку – як базис міжнародної економічної інтеграції) через розширення числа і типів суб'єктів, що інтегруються.

В результаті аналізу теоретичних основ розвитку регіональної економічної інтеграції зроблено висновок, що міжнародну економічну інтеграцію слід розглядати як форму інтернаціоналізації і одночасно як етап вирішення протиріч між відокремленням відтворювального процесу в рамках національних економік і його консолідацією.

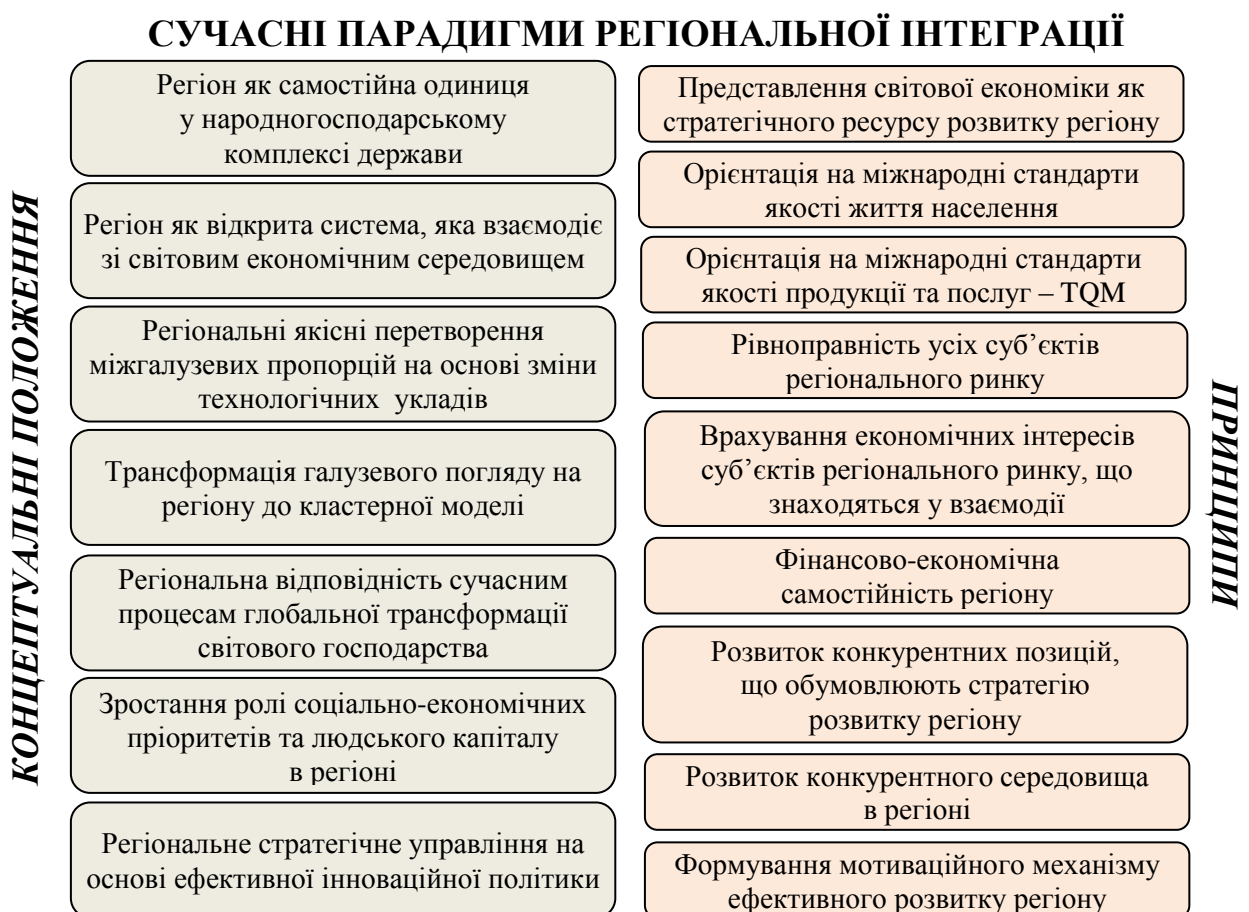

Виходячи з того, що міжнародна економічна інтеграція розвивається на макро-, мезо- і мікрорівні, розвиток міждержавних інтеграційних угруповань сприяє посиленню процесів регіоналізації у світовому господарстві (регіональної економічної інтеграції), що забезпечує вказаним угрупованням ряд переваг, пов'язаних з більш широким доступом до ресурсів.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що *міжнародна регіональна інтеграція* як єдність економічних і політико-правових елементів виникає не в результаті укладання певної угоди, а проходить тривалий шлях розвитку, виступаючи одночасно як процес і як певна форма розвитку національних виробничих сил у взаємозв'язку із розвитком світової економіки.

В результаті дослідження теорій міжнародної економічної інтеграції (А. Маршалл, Б. Баласса, Дж. Піндер, А. Спінеллі, Ж. Монне та ін.), передумов та ефектів інтеграції, ідентифіковано *завдання*, які вирішує розвиток інтеграційних об'єднань: сприяння економічному зростанню і соціальному розвитку, структурна перебудова економіки, формування сприятливого зовнішнього клімату в регіоні, вирішення проблем торговельного характеру тощо.

З урахуванням статичних (ефект розширення торгівлі, ефект згортання торгівлі, зменшення адміністративних витрат, покращення сукупних умов торгівлі у відносинах з третіми країнами) і динамічних (розширення ринку для країн-учасниць, посилення конкуренції, зростання інвестицій, сприяння залученню іноземних інвестицій, розвиток відповідної інфраструктури) ефектів інтеграції розроблено *концептуальну схему регіонального інтеграційного розвитку країн* (рис.2).

Рис. 2. Концептуальна схема регіонального інтеграційного розвитку країн

Зроблено висновок щодо формування на сучасному етапі *нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку*, зміст якої проявляється у такому: активізація процесу регіоналізації країн; утворення синергетичних можливостей міжкраїнової взаємодії; активізація інтеграційних процесів на регіональному рівні в результаті загострення конкуренції на світовому ринку; посилення ролі регіонів як відповідь на зростання ролі транснаціональних корпорацій; активний розвиток міграційних процесів у різних формах їх прояву; зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік (в першу чергу, енергетичними ресурсами).

Враховуючи актуальність проблеми забезпечення країн енергоресурсами, систематизовано напрями міждержавного співробітництва країн у вказаній сфері (держави оптимізують використання природних ресурсів на більш тривалу перспективу, ніж приватні компанії, застосовують більш низьку ставку дисконту при оцінці майбутніх доходів від експлуатації природних ресурсів, обирають більш низькі темпи освоєння надр у порівнянні з приватними компаніями): надання прав користування надрами; ліцензування; платежі за користування надрами; спеціальне оподаткування; регулювання видобутку ресурсів; регулювання цін; регулювання інвестиційної діяльності; регулювання зовнішньої торгівлі; регулювання розвитку трубопровідного транспорту.

На основі класифікації країн за принципом вибору політики використання надр (розвинуті країни, які надають «право вибору»; розвинуті країни з помітним рівнем державного регулювання; багаті країни ОПЕК; менш багаті країни ОПЕК; азійські «тигри») зроблено висновок, що кожна група країн прагне створювати усталену енергетичну політику, формуючи паливно-енергетичний комплекс, який би дозволив ефективно використовувати наявні природні ресурси, при цьому провідну роль у даному процесі відіграють регіональні угруповання і взаємодія держав.

У другому розділі «Аналіз розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу» здійснено оцінку регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу; проаналізовано роль країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку; здійснено моделювання діяльності нафтових ТНК в контексті розбудови регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу.

Важливою рисою сучасного етапу розвитку світового господарства є зростання ролі регіональних економічних угод (так, з початку 1990-х років було створено Андський спільний ринок (1990 р.), МЕРКОСУР (1992 р.), АСЕАН (1992 р.), Європейський Союз (1993 р.), НАФТА (1994 р.) тощо), що призвело до диверсифікації світових ринків товарів і інвестицій. Одночасно процес регіоналізації світової економіки розвивався нерівномірно (періоди найбільшої активності у підписанні регіональних угод спостерігались у 70-ті і 90-ті роки ХХ ст. зі спадом у даній сфері в 60-ті і 80-ті роки ХХ ст.).

Країни Близького Сходу впродовж тривалого часу прагнуть використовувати інтеграційний механізм для прискорення економічного зростання в умовах загострення конкуренції. Одночасно, незважаючи на географічну близькість, спільну історію, релігію, культуру, традиції, країни Близького Сходу поки не

з змогли створити ефективно діюче інтеграційне об'єднання на регіональному рівні (єдиним загальнорегіональним інтеграційним об'єднанням на Близькому Сході є *Ліга Арабських держав (ЛАД)* через те, що не було повною мірою реалізовано регіональні угоди щодо преференційної торгівлі.

Визначено фундаментальні перешкоди країн Близького Сходу у розбудові інтеграційної взаємодії (недостатньо високий рівень участі у міжнародному поділі праці; зменшення порівняльних переваг на світових ринках; негнучкість господарського механізму; зростання зовнішньої заборгованості), які доповнюються відсутністю стимулів для розвитку інтеграції внаслідок захищеності протекціоністськими бар'єрами однотипних галузевих структур країн регіону. Лише створення в 1995 р. Арабської зони вільної торгівлі GAFTA призвело до певного збільшення частки міжарабської торгівлі у загальному обсязі товарообігу регіону (на 2,2 відсоткових пункти за експортними операціями і на 2,8 пункти за імпортними операціями протягом 2001-2008 рр.) при тому, що на внутрішньорегіональний обмін в 2008 р. припадало лише 1/10 обсягу близькосхідної зовнішньої торгівлі (внаслідок дії таких причин: подрібненість і високий ступінь протекціонізму регіональних ринків; значні країнові відмінності у рівнях економічного розвитку, вузькі внутрішні ринки; залученість до світової торгівлі лише країн-експортерів енергоносіїв; однотипність господарських структур, заснованих на виробництві експорту обмеженого кола сировинних товарів; відставання у розвитку єдиної регіональної транспортної інфраструктури і засобів зв'язку; торговельна лібералізація в регіоні виключно щодо промислових товарів; слабка фінансова база регіональної інтеграції; повільні темпи реформування негнучкого господарського механізму у більшості арабських країн, політичні відмінності тощо).

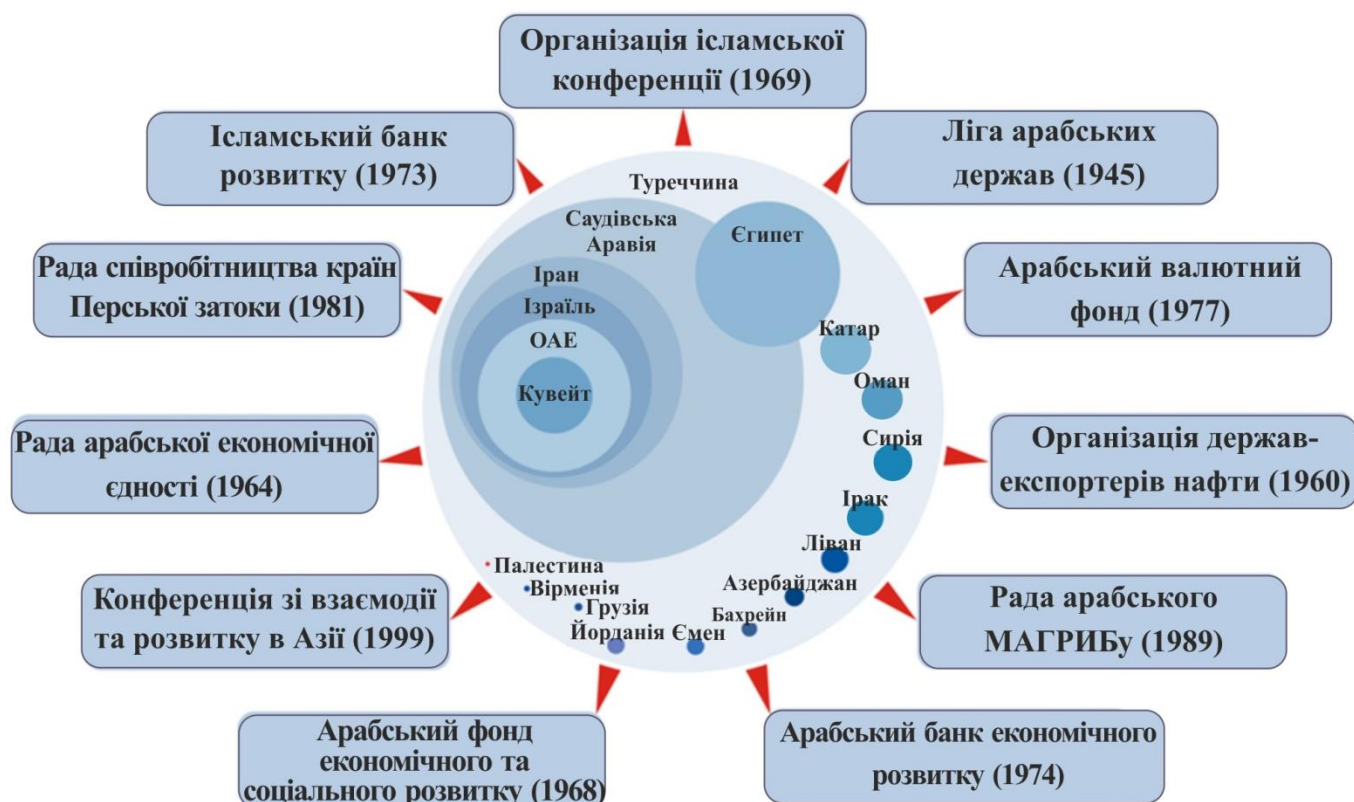
Оскільки створення спільного ринку в регіоні Близького Сходу у найближчій перспективі представляється проблематичним, відбулось зміщення інтеграційного вектору на субрегіональний рівень – було створено *Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)* (Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія). Частка внутрішньорегіонального експорту угруповання (без урахування доходів від експорту нафти) становить 33-36%, що свідчить про успішність вказаної субрегіональної інтеграційної моделі. Крім того, зняття обмежень на переміщення капіталів і робочої сили в межах РСАДПЗ свідчить, що всередині GAFTA формується автономний субрегіональний спільний ринок є елементами валютного союзу. При цьому відзначено високі темпи арабської інтеграції (Європейському Союзу знадобилось вдвічі більше часу, щоб досягти рівня інтеграції, який реалізовано в рамках РСАДПЗ).

Щодо *Союзу Арабського Магрибу (САМ)*, з 1994 р. його діяльність є практично замороженою внаслідок високого рівня протекціонізму всередині угруповання (табл. 1) при постійному зростанні технологічної залежності від західноєвропейських держав (на Європу припадає 2/3 зовнішньоторгового обороту Магрибу, 60-70% експорту нафти і нафтопродуктів, 80% фосфатів і продуктів їх переробки, промислової сировини і продукції сільського господарства; з Європи імпортується 65-79% промислового обладнання і напівфабрикатів, готових виробів, продовольчих товарів тощо).

**Показники тарифного і нетарифного захисту внутрішнього ринку країн
Близького Сходу**

<i>Регіон</i>	<i>Вид торгівлі</i>	<i>Аграрна продукція</i>	<i>Продукція обробної промисловості</i>
ЛАД	24,2 (11,7)	52,5 (18,7)	19,3 (10,5)
РСАДПЗ	12,2 (6,0)	33,3 (10,6)	6,1 (4,6)
САМ	34,1 (18,2)	73,8 (30,5)	28,8 (16,8)

В результаті проведеного дослідження було розроблено *хронологічну схему інституційної і регіональної інтеграції країн Близького Сходу* (з 1945 до 2013 рр.) (рис. 3).

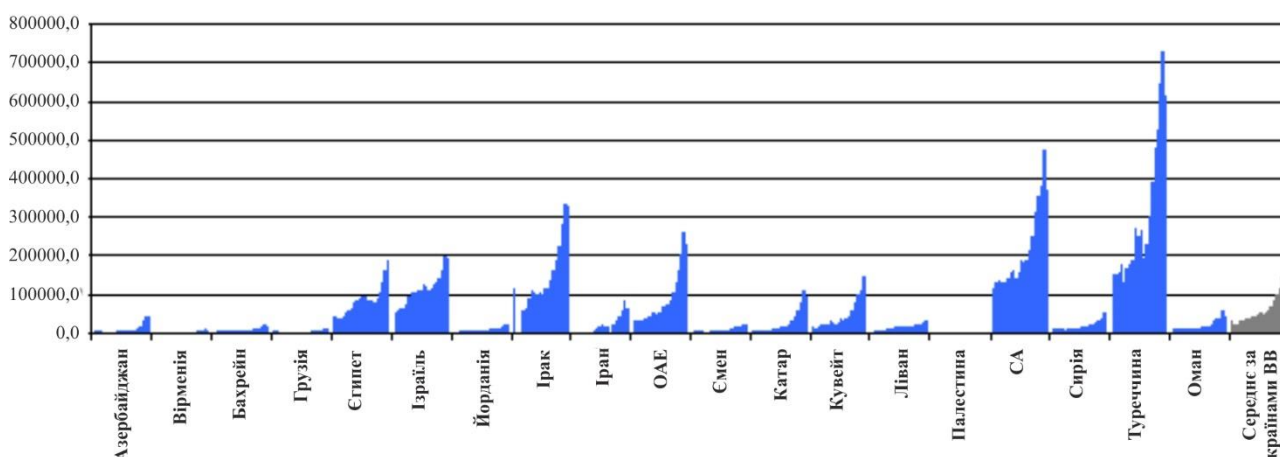

**Рис. 3. Хронологічна схема інституційної і регіональної інтеграції країн
Близького Сходу**

З використанням результатів здійсненого кластерного аналізу (рис. 4) зроблено висновок, що на Близькому Сході в рамках функціонуючих 11-ти інституційних і регіональних об'єднань існує певний *парадокс* – не завжди найбільш інтегрованою країною є держава з переважанням за показником ВВП (рис. 5).

Рис. 4. Ступінь інституційної і регіональної інтеграції країн Близького Сходу з 1945 до 2013 рр., частота участі

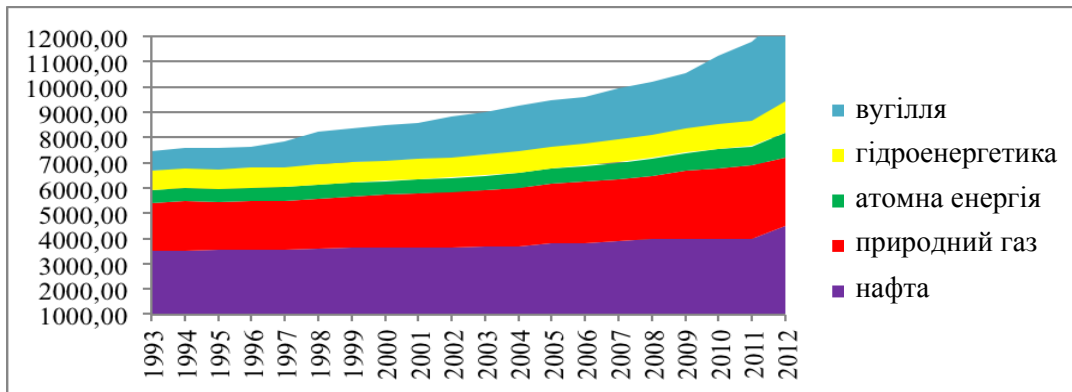

Рис. 5. Динаміка ВВП по країнах Близького Сходу з 1990 до 2013 р., млн. дол. США

Незважаючи на загальну позитивну динаміку торгівлі товарами і послугами у Близькосхідному регіоні впродовж 1990-2013 рр., Близький Схід залишається світовим нетто-експортером сирової нафти марок Sarahan Blend, Arab Light, Dubai Crude, Qatar Marine, Iran Heavy, Kuwait Export (показник чистого експорту коливається в межах 33-37% товарного експорту Близького Сходу, лідерами є Азербайджан, Ірак, Саудівська Аравія, Оман, Ємен, Катар, Кувейт, ОАЕ). Враховуючи, що енергетика виступає найбільшою галуззю світового господарства (обсяги річного обороту становлять від 1,7 до 3,0 трлн. дол. США), а також виходячи з нерівномірності розподілу джерел енергії і центрів її споживання у світі, зроблено висновок щодо необхідності формування нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн, з метою створення оптимальних умов отримання і реалізації енергоносіїв.

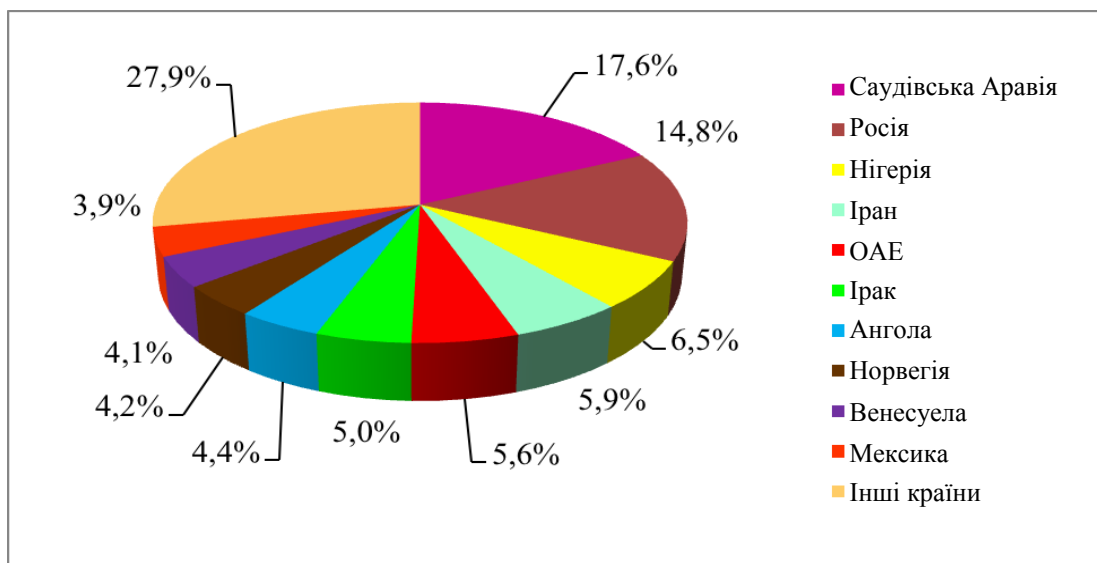
Як свідчать результати дослідження, регулювання світового енергетичного ринку знаходиться на початковій стадії (через насторожене ставлення урядів до міждержавного втручання в дану сферу, відмінність інтересів країн-експортерів і

країн-імпортерів енергоносіїв, складність цілеспрямованого впливу на паливно-енергетичний комплекс, специфічність деяких важливих сегментів енергоринку). В той же час, потреба в регулюванні енергетичного ринку по мірі збільшення масштабів виробництва і споживання енергії у світовому господарстві зростає (рис. 6), що обумовлює важливість вироблення адекватних регулюючих заходів, зважаючи на чинники, що впливають на світовий ринок енергоносіїв (зростання енергоспоживання, посилення конкуренції за енергоресурси, зростання цін на енергоносії, волатильність світових цін, зміна регіональних пропорцій енергоспоживання, підвищення інфраструктурних та політичних ризиків).

Рис. 6. Динаміка світового енергоспоживання у 1993-2012 рр., млн. т.

В результаті оцінки ефективності використання енергоресурсів у світовій економіці встановлено, що енергоємність нетто-імпортуючих країн є значно нижчою, ніж відповідний показник нетто-експортуючих країн. Враховуючи провідну роль нафти в структурі світового енергетичного ринку (33% світового енергоспоживання), зростає важливість дослідження основних суб'єктів вказаного ринку. Так, 48,1% доведених запасів нафти припадає на країни Близького Сходу, які виступають основними експортерами нафти (рис. 7) до США, країн Азії і Європи (які формують біля 70% світового імпорту сирої нафти).

Рис. 7. Найбільші країни-експортери нафти у 2013 р., %

В результаті моделювання споживання первинних енергоресурсів на світовому ринку (y) від ряду чинників (чисельності населення планети – x_1 , світового ВВП – x_2 , виробництва енергетичних ресурсів у світі – x_3 , загальної пропозиції первинних енергетичних ресурсів – x_4 , світового імпорту енергетичних ресурсів – x_5 , світового експорту енергетичних ресурсів – x_6) від шестифакторної до двофакторної моделі:

$$Y = 4055,052 + 0,00004x_2 + 1,0502x_6, \quad (1)$$

зроблено висновок, що при збільшенні світового ВВП на 1 млн. дол. США загальне споживання енергоресурсів збільшиться на 0,00004 млн. т, при збільшенні експорту світових енергоресурсів на 1 млн. т загальне споживання енергоресурсів збільшиться на 1,0502 млн. т, що підтверджує висновок, що сучасний енергетичний ринок жорстко регулюється країнами-експортерами енергоресурсів, а не ринковими механізмами. При цьому спостерігається зміна локальних конфігурацій виробництва і розподілу енергоресурсів, співвідношення цін на нафту основних марок, а також посилення ролі найбільших нафтогазових компаній світу.

Встановлено, що специфіка енергоринку, а також сучасні процеси у світовій економіці (міжнародна інтеграція, технологічний прогрес, лібералізація національних економік, особливості інвестиційної й енергетичної політики країн – виробників енергоресурсів) впливають на організаційну структуру і стратегії енергетичних ТНК (які стали по суті глобальними, покращуючи вертикальну збалансованість і використовуючи принцип синергізму), в результаті чого зростання обсягів міжнародної торгівлі в енергетичній сфері (майже вдвічі за 1973-2010 рр., включаючи збільшення обсягів прикордонної торгівлі енергоресурсами) посилило взаємозалежність учасників енергетичного ринку і вивело проблему енергобезпеки з національного на глобальний рівень (23 ТНК мають штаб-квартири в країнах, що розвиваються, 12 – в Південно-Східній Європі і СНД, 15 – в розвинутих країнах).

З метою оцінки світових економічних показників від показників діяльності нафтового сектору і нафтових ТНК було розроблено і емпірично перевірено економіко-математичну модель залежності світового ВВП (y) від показників діяльності нафтових ТНК (припливу ПІІ – x_1 , суми угод зі злиттів і поглинань – x_2 , обсягу продажів філій ТНК – x_3 , активів філій ТНК – x_4 , експорту філій ТНК – x_5 , експорту країн ОПЕК – x_6 , імпорту країн ОПЕК – x_7 , прибутку п'яти найбільших нафтових компаній світу – x_8).

За допомогою розроблених факторних моделей (від восьмифакторної до трифакторної моделі):

$$y_x = 19164918 - 5,546246623x_2 + 0,492567601x_4 + 80,29347034x_8, \quad (2)$$

зроблено висновок, що якщо сума угод зі злиттів і поглинань збільшиться на 1 млн. дол. США, світовий ВВП зменшиться на 5,55 млн. дол. США (найбільша кількість злиттів і поглинань відбувається під час кризових процесів і уповільнення зростання світової економіки; якщо активи філіалів ТНК зростуть на 1 млн. дол. США, світовий ВВП збільшиться на 0,49 млн. дол. США

(збільшення активів ТНК призводить до нарощування темпів зростання діяльності компаній). Таким чином, для світової економіки доцільним є підтримання активної діяльності ТНК, в тому числі нафтових, що в свою чергу, сприятиме активізації регіональних економічних зв'язків.

У третьому розділі «Стратегічні напрями розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу» визначено перспективи розвитку світової енергетичної галузі в регіональному розрізі; ідентифіковано напрями трансформації нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу; обґрунтовано перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.

В умовах зростання значення світової енергетичної галузі для забезпечення потреб зростаючої кількості населення (за прогнозами ООН, до 2040 р. населення планети становитиме 8,9 млрд. чол.) встановлено, що за останні 150 років світовий енергоринок збільшився в 35 разів, пройшовши ряд етапів розвитку (рис. 8). За наявними прогнозами, до 2040 р. споживання первинної енергії в світі зросте на 40%, при цьому відбудеться поступове вирівнювання часток викопних видів палива (нафта – 27%, газ - 25%, вугілля – 25%), що свідчить про розвиток міжпаливної конкуренції і підвищення стійкості енергопостачання. Найбільш відчутні зміни пов'язані із нафтою (її частка у споживанні первинної енергії за вказаний період скоротиться з 32% до 27%, виробництво рідких видів палива до 2040р. прогнозується на рівні 5,1 млрд. т) і газом (до 2040р. прогнозується зростання світового споживання газу на 60% - до 5,3 трлн. куб. м), при цьому основний приріст попиту (81%) забезпечать країни, що розвиваються (зокрема споживання газу в країнах Близького Сходу збільшиться на 75-78%, виробництво – на 95%).

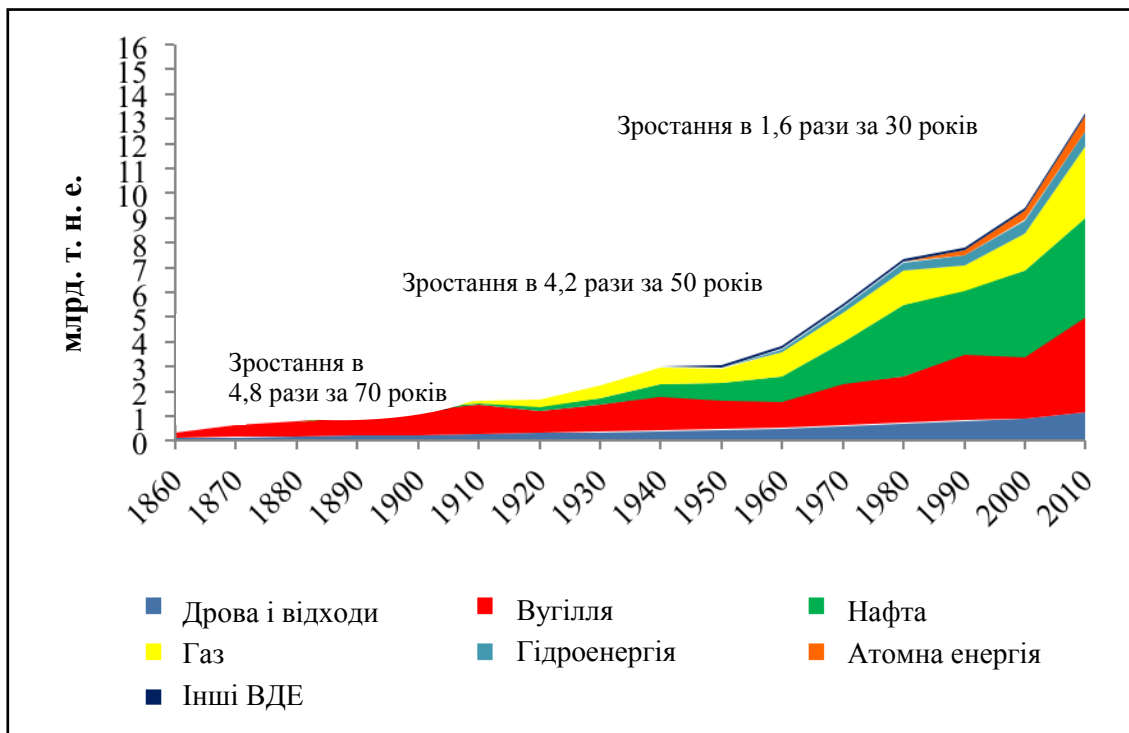
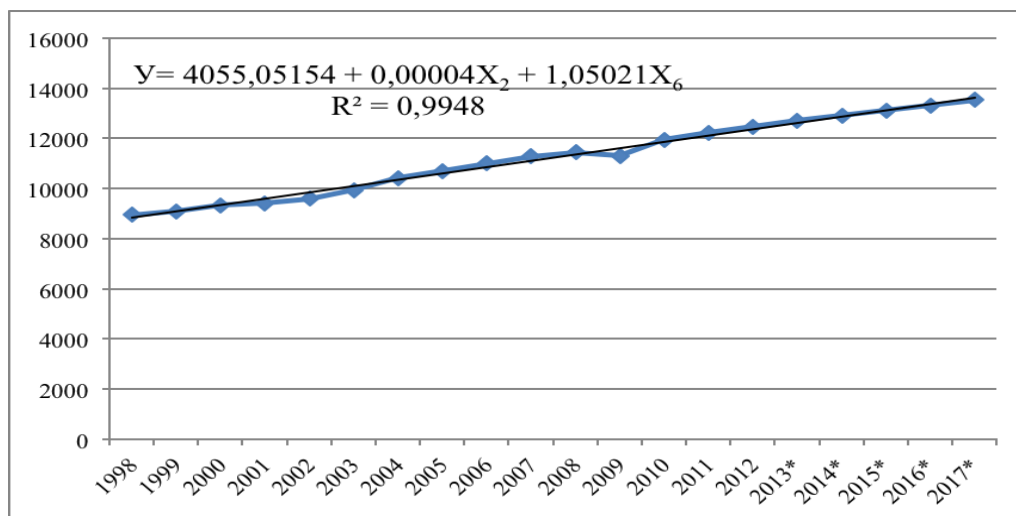

Рис. 8. Етапи розвитку світової енергетики

На основі моделювання розвитку світового енергетичного ринку (рис. 9) доведено, що перспектива розвитку країн, що розвиваються, лежить в рамках моделі «центр – напівпериферія – периферія».

Рис. 9. Споживання первинної енергії у світі у 1998-2012 рр. і прогноз до 2017 р., млн. т.

Враховуючи провідну роль нафти в структурі світового енергетичного ринку, виділено такі тенденції розвитку світового ринку нафти до 2030р.: домінування нафти як джерела енергії; утворення сприятливої кон'юнктури для виробників і експортерів нафти; становлення у якості основних експортерів нафти країн Південно-Східної Азії, Центральної і Східної Європи; освоєння важкодоступних покладів, альтернативних нафті ОПЕК; трансформація нафтового ринку з переважно фізичного в переважно фінансовий; збільшення волатильності цін на нафту; посилення ролі держави в регулюванні діяльності світової нафтової галузі. При цьому очікується прискорення зростання попиту на нафту в країнах, що розвиваються і уповільнення попиту в розвинутих країнах.

За даних умов нафтові компанії, стикнувшись з рядом проблем (складний і дорогий доступ до фінансування; тиск на рентабельність; більш активне залучення уряду до регулювання бізнесу та ін.), переорієнтовуються на регіони з порівняно низькими витратами на видобуток і порівняно великим попитом, до яких належить, зокрема, Близький Схід.

З урахуванням вищевикладеного, ідентифіковано напрями трансформації нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів: підвищення ефективності діяльності компаній; прискорення процесу впровадження інновацій; підтримання стійкості виробничих процесів в рамках виробничо-збутового ланцюга; побудова гнучких інтегрованих виробничих процесів в галузі нафтопереробки і нафтохімії при загальному зниженні витрат; надання клієнтам інноваційних послуг з метою збільшення обсягів продажів і прибутку.

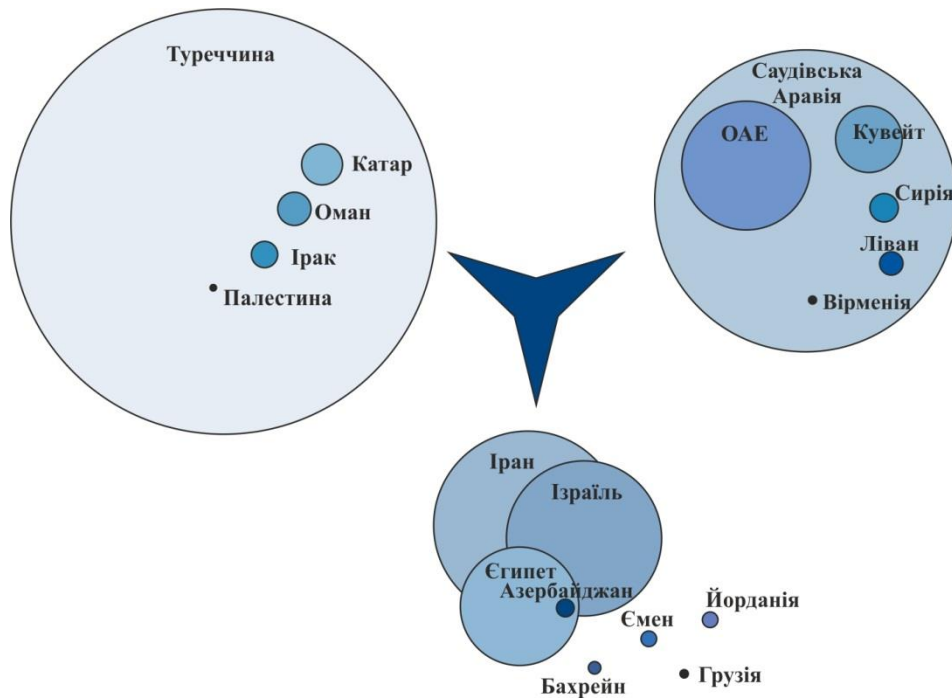
Запропоновано комплекс дій нафтової галузі щодо запобігання кризовим проявам і подолання наслідків кризових ситуацій (табл. 2) з метою створення бізнес-систем, які володіють достатньою гнучкістю і пристосованістю до зміни ділового середовища.

Таблиця 2

Ключові дії нафтової галузі щодо запобігання кризовим проявам і подолання наслідків кризових ситуацій

Захист фінансових основ	Захист існуючого бізнесу	Управління в довгостроковій перспективі	Комунікація і мобілізація організації
Оптимізація боргу і фінансової структури	Активна взаємодія з урядами і національними нафтовими корпораціями	Перебудова і реструктуризація стратегічного плану і бізнес-портфеля; планування сценаріїв	Розробка набору конкретних заходів: розробка короткострокового плану; створення команди моніторингу кризи
Активне управління ринковим і кредитним ризиком	Оптимізація і перегляд виробничих потужностей	Оцінка інвестиційних проектів в реалістичній довгостроковій перспективі	Перегляд комунікацій з інвесторами; вимір відносної продуктивності
Оптимізація обігового капіталу	Оптимізація структури витрат і підвищення ефективності	Забезпечення жорсткого керівництва проектами в сфері великих капітальних витрат	Фокусування менеджменту на результатах: систематичне вимірювання цілей; прискорення термінів провадження; внутрішні комунікації
	Захист виручки: розвиток комерційних і трейдингових ресурсів; зміна фокусу на оптовому роздрібному ринку	Розробка можливостей необмеженого зростання: активи; недофінансовані компанії або ті, які знаходяться в скрутному становищі	Удосконалення управління людьми і ресурсами
		Фокусування стратегії розвідки і видобутку, а також ресурсів там, де є конкурентна перевага	

В результаті проведеного дослідження відзначено, що регіональна інтеграційна модель Близького Сходу відрізняється такими характеристиками: повільність і непослідовність стадій інтеграції; збереження нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі; домінування субрегіональної і двосторонньої інтеграції; інерція багаторічної орієнтації на економічні зв'язки із Західною Європою і США; неготовність арабського світу до лібералізації торгівлі з двома сильними у господарському відношенні державами – Іраном та Ізраїлем. Запропоновано науково-методичний підхід до аналітичного виміру розвитку гравітаційних кластерів країн Близького Сходу (рис. 10) з метою забезпечення збалансованого економічного розвитку регіону, особливістю якого є формування цілеспрямованої регіональної політики розвитку конкурентних позицій на засадах використання переваг глобалізації і нейтралізації ймовірних загроз.

Рис. 10. Науково-методичний підхід до аналітичного виміру розвитку гравітаційних кластерів країн Близького Сходу

Зроблено висновок, що перспективи і можливості розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу значною мірою будуть залежати від диверсифікації економік країн і взаємодоповнюваності національних господарств. Доведено, що економічні перешкоди на шляху інтеграції в регіоні будуть усуватись по мірі структурної перебудови національних економік, розвитку двосторонніх зв'язків між країнами, сприяння з боку європейського та північноамериканського центрів економічної сили формуванню міжрегіональних інтеграційних угруповань. Експортна диверсифікація на основі виробництва продукції з високою доданою вартістю створить підґрунтя подальшого розвитку наявних інтеграційних угод і дозволить перейти від зон вільної торгівлі до більш високих форм об'єднання на Близькому Сході.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі вирішено важливе наукове завдання розвитку теоретико-методологічних основ регіональної економічної інтеграції і на цій основі – розробки науково-практичного інструментарію визначення перспективних напрямків розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу.

В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. В результаті розгляду глобалізації світової економіки як процесу збільшення взаємозалежності економік різних країн обґрунтовано, що характерною рисою глобалізації стає співвідношення процесів автономізації і інтеграції, що призводить до певного парадоксу: чим вищим є ступінь економічної і соціальної консолідації в країні, тим більш успішним є використання переваг інтеграційних зв'язків в умовах глобального ринку. Розроблено *структурну схему глобалізації економічного розвитку*.

2. Обґрунтовано, що міжнародна регіональна інтеграція як єдність економічних і політико-правових елементів виступає одночасно як процес і як певна форма розвитку національних виробничих сил у взаємозв'язку із розвитком світової економіки. Ідентифіковано *завдання*, які вирішує розвиток інтеграційних об'єднань (сприяння економічному зростанню і соціальному розвитку, структурна перебудова економіки, формування сприятливого зовнішнього клімату в регіоні, вирішення проблем торговельного характеру тощо), розроблено *концептуальну схему регіонального інтеграційного розвитку країн*.

3. Зроблено висновок щодо формування на сучасному етапі *нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку* (активізація процесу регіоналізації країн; утворення синергетичних можливостей міжкраїнової взаємодії; активізація інтеграційних процесів на регіональному рівні в результаті загострення конкуренції на світовому ринку; посилення ролі регіонів як відповідь на зростання ролі транснаціональних корпорацій; активний розвиток міграційних процесів у різних формах їх прояву; зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік, в першу чергу, енергетичними ресурсами).

4. Встановлено, що незважаючи на прагнення країн Близького Сходу використовувати можливості інтеграційного механізму для прискорення економічного зростання, в регіоні поки не створено ефективно діючого інтеграційного об'єднання, в результаті чого відбулось зміщення інтеграційного вектору на субрегіональний рівень; розроблено *хронологічну схему інституційної і регіональної інтеграції країн Близького Сходу*. В результаті проведеного кластерного аналізу зроблено висновок, що на Близькому Сході існує певний *парадокс* – не завжди найбільш інтегрованою є країна, що переважає за показником ВВП.

5. Враховуючи, що енергетика виступає найбільшою галуззю світового господарства, яка характеризується нерівномірним розподілом джерел енергії і центрів її споживання у світі, зроблено висновок щодо необхідності формування нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн Близького Сходу, з метою створення і підтримання оптимальних умов виробництва і реалізації енергоносіїв.

6. Встановлено, що роль країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку визначається тим, що близько половини доведених запасів нафти припадає на країни регіону, які виступають основними експортерами нафти у світовій економіці. Здійснено моделювання споживання первинних енергоресурсів на світовому ринку від ряду чинників, на основі чого зроблено висновок, що сучасний енергетичний ринок жорстко регулюється країнами-експортерами енергоресурсів, а не ринковими механізмами. При цьому спостерігається зміна локальних конфігурацій виробництва і розподілу енергоресурсів, співвідношення цін на нафту основних марок, а також посилення ролі найбільших нафтогазових компаній світу.

7. Встановлено, що специфіка енергоринку, а також сучасні процеси у світовій економіці посилили взаємозалежність учасників енергетичного ринку і вивели проблему енергобезпеки з національного на глобальний рівень. В результаті економіко-математичного моделювання залежності світового ВНД від показників діяльності нафтових ТНК зроблено висновок щодо доцільності країнової підтримки активної діяльності останніх.

8. Враховуючи провідну роль нафти в структурі світового енергетичного ринку (за наявними прогнозами, до 2040 р. споживання первинної енергії в світі зросте на 40%), визначено перспективні тенденції розвитку світового ринку нафти (трансформація характеру нафтового ринку з переважно фізичного в переважно фінансовий; збільшення волатильності цін на нафту; посилення ролі держави в регулюванні діяльності світової нафтової галузі та ін.).

9. Встановлено, що нафтові компанії переорієнтовуються на регіони з порівняно низькими витратами на видобуток і порівняно великим попитом (до яких належить, зокрема, регіон Близького Сходу), з урахуванням чого ідентифіковано напрями трансформації нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів (підвищення ефективності діяльності компаній; прискорення процесу впровадження інновацій; підтримання стійкості виробничих процесів в рамках виробничо-збутового ланцюга; побудова гнучких інтегрованих виробничих процесів в галузі нафтопереробки і нафтохімії; надання клієнтам інноваційних послуг з метою збільшення обсягів продажів і прибутку тощо).

10. В результаті ідентифікації характеристик регіональної інтеграційної моделі Близького Сходу (повільність і непослідовність стадій інтеграції; збереження нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі; домінування субрегіональної і двосторонньої інтеграції; інерція багаторічної орієнтації на економічні зв'язки із Західною Європою і США та ін.), запропоновано науково-методичний підхід до аналітичного виміру розвитку гравітаційних кластерів країн Близького Сходу; зроблено висновок, що перспективи і можливості розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу значною мірою будуть визначатись диверсифікацією економік країн і взаємодоповнюваністю національних господарств.

ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Махарик А. Экономические парадигмы интеграционных процессов стран Ближнего Востока / А. Махарик // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Одесса-Севастополь-Донецк: ДонНУ, 2011. – С. 465–469 (0,45 д.а.).

Публікації у наукових фахових виданнях

2. Махарик А. Развитие региональной экономической интеграции стран Ближнего Востока / А. Махарик // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – №2. – ДонНУ. – 2014. – С. 202–207 (0,4 д.а.).

3. Махарик А. Влияние глобального кризиса на тенденции в развитии внешней торговли развивающихся стран / А. Махарик // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Донецк: ДонНУ, 2012. – С. 226–229 (0,4 д.а.).

4. Махарік А. Стримуючі фактори забезпечення енергетичної безпеки країн регіону Близького Сходу в умовах кризи / А. Махарік // Проблемы развития

внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Донецк: ДонНУ, 2010. – С. 700–702 (0,4 д.а.).

5. Махарик А. Исследование интеграционных процессов Юго-Восточной Азии и региона АСЕАН / А. Махарик // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Стамбул-Донецк: ДонНУ, 2010. – С. 617–620 (0,4 д.а.).

6. Махарик А. Регіон Близького та Середнього сходу в зовнішньоекономічній політиці України / А. Махарік // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Донецк: ДонНУ, 2009. – С. 390–395 (0,5 д.а.).

7. Махарик А. Экономическое сотрудничество Украины со странами Ближнего Востока в черноморском регионе / А. Махарик // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Том 1. – Севастополь-Донецк: ДонНУ, 2009. – С. 406–409 (0,4 д.а.).

8. Mahariq A. Kazakhstan on the world market of carbohydrates / A. Mahariq // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Одесса-Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 450–456 (0,4 д.а.).

9. Махарик А. Ретроспектива формирования конкурентных преимуществ экономики Палестины / А. Махарик // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. – Том 2. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 873–877 (0,45 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Махарік Аммар. Розвиток регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України. – Вінниця, 2015.

Дисертацію присвячено розвитку теоретико-методологічних основ міжнародного інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу та розробці науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення макроекономічної стабільності та економічного зростання національних економік в умовах формування нової глобальної економічної парадигми розвитку.

Досліджено методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку; проаналізовано теоретичні основи розвитку регіональної економічної інтеграції; визначено концептуальні основи міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйверу регіональної економічної інтеграції.

Здійснено оцінку регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу; проаналізовано роль країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку; здійснено моделювання діяльності нафтових ТНК в контексті розбудови регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу.

Визначено перспективи розвитку світової енергетичної галузі в регіональному розрізі; ідентифіковано напрями трансформації нафтового сектору в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу; обґрунтовано перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.

Ключові слова: економічна інтеграція, регіональна економічна інтеграція, регіональний інтеграційний розвиток, світовий енергетичний ринок, міжнародне співробітництво.

АННОТАЦІЯ

Махарик Аммар. Развитие региональной экономической интеграции стран Ближнего Востока. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Донецкий национальный университет Министерства образования и науки Украины. – Винница, 2015.

Диссертация посвящена развитию теоретико-методологических основ международного интеграционного взаимодействия стран Ближнего Востока и разработке научно-практических рекомендаций по обеспечению макроэкономической стабильности и экономического роста национальных экономик в условиях формирования новой глобальной экономической парадигмы развития.

Исследованы методологические основы региональных трансформационных сдвигов в глобальном этапе мирохозяйственного развития; проанализированы теоретические основы региональной экономической интеграции; определены концептуальные основы международного сотрудничества стран в энергетической сфере как драйвера региональной экономической интеграции.

Предложена структурная схема глобализации экономического развития; идентифицированы задачи, которые решает развитие интеграционных объединений; разработана концептуальная схема регионального интеграционного развития стран; обоснован вывод о формировании на современном этапе новой парадигмы регионального интеграционного развития.

Осуществлена оценка регионального интеграционного сотрудничества стран Ближнего Востока; проанализирована роль стран Ближнего Востока в развитии мирового энергетического рынка; осуществлено моделирование деятельности нефтяных ТНК в контексте развития регионального интеграционного взаимодействия стран Ближнего Востока.

Определены фундаментальные препятствия стран Ближнего Востока в развитии интеграционного взаимодействия, разработана хронологическая схема институциональной и региональной интеграции стран Ближнего Востока, сделан вывод о существовании на Ближнем Востоке в рамках функционирующих 11 институциональных и региональных объединений определенного парадокса – не всегда наиболее интегрированной страной является государство с преобладающим

показателем ВВП. Осуществлено экономико-математическое моделирование зависимости мирового ВНД от показателей деятельности нефтяных ТНК.

Определены перспективы развития мировой энергетической отрасли в региональном разрезе; идентифицированы направления трансформации нефтяного сектора в контексте определения региональных интеграционных приоритетов стран Ближнего Востока; обоснованы перспективные направления экономической интеграции стран Ближнего Востока.

Определены перспективные тенденции развития мирового рынка нефти, предложен научно-методический подход к аналитическому измерению развития гравитационных кластеров стран Ближнего Востока; сделан вывод, что перспективы и возможности развития региональной экономической интеграции стран Ближнего Востока в значительной степени будут определяться диверсификацией экономик стран и взаимодополняемостью национальных хозяйств.

Ключевые слова: экономическая интеграция, региональная экономическая интеграция, региональное интеграционное развитие, мировой энергетический рынок, международное сотрудничество.

SUMMARY

Mahariq Ammar. The Development of Regional Economic Integration of the Middle East. – Manuscript.

The dissertation to compete for a scientific degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – Donetsk National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa, 2015.

The dissertation is devoted to development of theoretical and methodological foundations of international integration interaction of the Middle East and the development of scientific and practical recommendations to ensure macroeconomic stability and economic growth of national economies in the emerging new global economic paradigm of development.

It was investigated methodological foundations of regional transformational shifts in the global stage of world economic development. Were analyzed the theoretical basis of regional economic integration. It was identified the conceptual foundations of international cooperation in the energy sector as a driver of regional economic integration.

It provided an assessment of regional integration and cooperation in the Middle East. It looked at the role of the Middle East in the development of the global energy market. Modeling was carried out activities of oil TNCs in the context of regional integration cooperation in the Middle East.

They identified the prospects for the global energy industry in the regional context. They identified areas of transformation of the oil sector in the context of determining the priority of regional integration in the Middle East. It was grounded perspective directions of economic integration of the Middle East.

Keywords: economic integration, regional economic integration, regional integration development, global energy market, international cooperation.